

УДК [347.122:334.72.003.2](477)

О. П. Суц

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРАВОВІДНОСИН З КОРПОРАТИВНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Досліджено правову природу відносин з корпоративного інвестування. Виокремлено особливі ознаки, які дозволяють відносити вказані правовідносини до цивільно-правових.

Як вбачається з наукових праць та публікацій у періодичній літературі, на сьогоднішній день в галузі правових досліджень значного розповсюдження набули питання, пов'язані з корпоративними правовідносинами. Хоча дослідження вказаних питань є актуальними, проте досить мало уваги приділяється правовідносинам з корпоративного інвестування. В основі актуальності проблеми є те, що місце корпоративного права в системі права є дискусійним, оскільки корпоративні правовідносини одночасно охоплюють як приватні, так і публічні відносини та знаходяться на межі декількох взаємопов'язаних галузей. Теоретична частина проблеми полягає у відсутності сучасних досліджень відносин з корпоративного інвестування. Беручи за основу те, що корпоративне інвестування є однією з форм набуття інвесторами корпоративних прав, визначати місце корпоративного інвестування в системі права доцільно через призму доктринальних підходів щодо місця корпоративного права в системі права. Наявність вказаної проблеми зумовлена тим, що корпоративне інвестування не відрізняють від спільного інвестування та спільної діяльності, які є принципово різними видами діяльності. Вказана проблематика зумовлена також відсутністю доктринальних розробок щодо галузевої приналежності відносин з корпоративного інвестування. З огляду на це необхідно приділити увагу питанню визначення правової природи відносин з корпоративного інвестування, що і є метою статті.

В юридичній літературі корпоративні правовідносини як такі, що входять до предмету цивільного права, поряд з речовими і зобов'язальними розглядає Є. О. Суханов [1]. Як інститут цивільного права визначає корпоративне право С. С. Алексєєв [2], І. В. Спасиби-Фатєєва [3], а Н. М. Пахомова [4] визначає корпоративне право як підгалузь цивільного права. І. С. Шиткіна [5] стверджує, що акціонерне законодавство є складовою цивілістики. Також цю проблематику досліджували в своїх працях О. Р. Кибенко [6], В. М. Кравчук [7], І. М. Хужукова [8], Н. С. Глузь [9], Р. Б. Сивий, О. С. Яворська [10] та інші вчені-правники.

Питання щодо галузевої приналежності відносин з корпоративного інвестування можна звести до спору між вченими-цивілістами та прихильниками тлумачення господарського права як самостійної галузі. Загальновідомо, що «господарники» вважають відносини, в яких беруть участь суб'єкти господарювання (юридичні

© Суц О. П., 2012

особи та фізичні особи-підприємці), особливим видом суспільних відносин – господарськими, які, нібито, складають предмет цієї галузі. Натомість цивілісти дотримуються думки, що майнові відносини між юридичними особами та фізичними особами-підприємцями на засадах юридичної рівності є суто цивільно-правовими. Сучасний стан розвитку науки та вчень про корпоративні відносини багатий різними підходами до встановлення їх правової природи. Це зумовлено декількома чинниками:

1) по-перше, як зазначено, незрозумілим є місце корпоративних відносин – чи то в структурі цивільного права, чи господарського;

2) по-друге, проблемним є момент з'ясування майнової чи немайнової їх природи, оскільки норми чинного законодавства закріплюють і майнові і немайнові корпоративні права;

3) по-третє, незрозумілим (відсутність єдиного підходу) є окреслення кола суб'єктів відповідних відносин, оскільки, дотримуючись господарсько-правової природи корпоративних відносин, ми, штучно, звужуємо коло суб'єктів до корпоративних організацій та фізичних осіб-підприємців, хоча це не відповідає дійсності правозастосовної діяльності. Фактично маючи відсутність чіткого розмежування приналежності корпоративних правовідносин до цивільного чи господарського права та розвиваючи правові концепції, ми створюємо перешкоди до з'ясування інших суміжних категорій, зокрема відносин з корпоративного інвестування.

Ми вважаємо, що відносини з корпоративного інвестування насамперед є цивільними. Така точка зору підтверджується, по-перше, тим, що основна частина правових норм, котрі регулюють відносини з корпоративного інвестування, закріплені в ЦК України, тобто такі відносини мають цивільно-правову природу і не відокремлюються від вчення про юридичну особу. Так, у ст. 1 Цивільного кодексу України [11] (далі – ЦК України) зазначено, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), основані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Аналізуючи вказану статтю ЦК України, виникає питання про те, до яких відносин слід віднести відносини з корпоративного інвестування – до майнових чи особистих немайнових. З приводу цього у вчених існують різні точки зору, а саме:

– відносини з корпоративного інвестування слід вважати майновими;

– відносини з корпоративного інвестування є особистими немайновими;

– відносини з корпоративного інвестування мають одночасно і майнову, і немайнову природу;

– відносини з корпоративного інвестування, будучи цивільно-правовими, є організаційними відносинами;

– відносини з корпоративного інвестування – це особливий вид цивільно-правових відносин [3, с. 198].

На наш погляд, відносини з корпоративного інвестування – це особливий вид цивільно-правових відносин. Таке бачення зумовлене дослідженням цивільних правовідносин, які мають наступні ознаки: рівність учасників; вільне волевиявлення; майнову самостійність; способи захисту, притаманні суб'єктивним цивільним правам; майновий характер відповідальності.

Перша ознака, притаманна цивільним правовідносинам, – рівність учасників. Рівність учасників відносин з корпоративного інвестування передбачає, що виникнення, зміна чи припинення в них корпоративних прав здійснюється на рівних умовах. Таке положення можемо обґрунтувати насамперед завдяки цивільному регулюванню таких відносин. Однак рівність учасників корпоративного інвестування є умовною, бо нерівним буде, наприклад, становище інвесторів, які є власниками різної кількості акцій, а відтак і різного обсягу корпоративних прав. При цивільно-правовому регулюванні відносин з корпоративного інвестування кожна сторона таких правовідносин, яка має рівний статус, набуває рівних прав та обов'язків, в яких не може бути обмежена. Так, Т. І. Іларіонова вказувала на рівність як компонент цивільно-правового регулювання (поряд із диспозитивністю та ініціативою), який тягне за собою зрівняння суб'єктів усіх груп незалежно від економічної міцності і соціального становища особи. Це, на її думку, відбувається шляхом напрацювання одноманітних правових способів задоволення однопорядкових інтересів (потреб) [12, с. 37]. Її підтримує Н. М. Пахомова, яка додає, що «урівнення» суб'єктів у корпоративних відносинах здійснюється через їх статуси участі, завдяки чому суб'єкти одержують однакові назви – учасники. Вона погоджується з тим, що обсяги участі, так само як і якісні характеристики статусів участі, можуть різнитися. Однак, на думку вченої, в корпоративних відносинах завдяки цивільно-правовому регулюванню відбувається такий розподіл прав і обов'язків, за яким учасник, чиї права в будь-який спосіб обмежені, одночасно одержує за це зустрічне задоволення у вигляді відповідного права [4, с. 69–70].

І. В. Спасибо-Фатеєва наголошує, що існують випадки, коли учасники мають нерівну кількість голосів, що дозволяє їм впливати або навіть вирішувати питання порядку денного загальних зборів. У такому разі ми не можемо говорити про обмеження прав, як не можемо говорити й про різний статус акціонерів, хоча, по суті, саме це і відбувається, коли йдеться про міноритаріїв (дрібних акціонерів) та мажоритаріїв [3, с. 201].

Іншою характерною рисою цивільно-правової природи відносин з корпоративного інвестування є вільне волевиявлення. Взагалі під вільним волевиявленням суб'єктів ми розуміємо свободу кожного учасника (акціонера, інвестора) виявляти свою волю як при створенні товариства, так і під час участі в роботі органів управління товариства, будь-яка юридична особа не може змусити інвестора розмістити інвестиції саме в її статутному капіталі.

Інвестор самостійно обирає об'єкт інвестування, який для нього є найпривабливішим. Прикладом може слугувати те, що АТ не надає розпоряджень щодо прийняття рішень акціонерам і останні не виступають підлеглими стосовно АТ, а навпаки, реалізують свою волю на загальних зборах шляхом прийняття рішень. Акціонери та учасники інших товариств завжди мають вибір, як їм поводитися: залишатися акціонером АТ, чи продати акції і таким чином припинити відносини з товариством. П. В. Степанов робить висновок про те, що з точки зору цивільно-правового статусу всі суб'єкти корпоративних відносин (у тому числі материнські і дочірні господарські товариства) є рівними. Навіть тоді, коли один суб'єкт корпоративних відносин має можливість дати іншому суб'єкту обов'язкову вказівку, це не тягне за собою виникнення владних відносин і усунення цивільно-правової рівності суб'єктів [13, с. 35].

Наступною специфічною ознакою, яка дозволяє відносити відносини з корпоративного інвестування до цивільно-правових, є майнова самостійність учасників таких відносин. Ця ознака вбачається насамперед у майновій відокремленості товариства від майна учасників, яке передане до статутного капіталу в обмін на акції та корпоративні права. Майно учасників, що є внеском, переходить у власність товариства. І товариство як власник майна має право здійснювати з ним окремі правочини, а інвестор, набувши корпоративних прав, може на власний розсуд здійснювати правочини з акціями, які їх посвідчують. При цьому АТ і кожен з акціонерів є різними суб'єктами права і мають права на різні об'єкти, проте воля самого АТ як власника формується акціонерами шляхом: їх участі в загальних зборах, які ухвалюють рішення про затвердження договорів на суму більшу, ніж та, що зазначена в статуті; формування органів товариства. Такий взаємозв'язок прав акціонерів і прав АТ, як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, дозволяє стверджувати про суміщення АТ розсіченого права власності на капітал-власність і капітал-функцію та закріплення за акціонерами права на абстрактний капітал [3, с. 205].

Право на захист має кожен учасник відносин з корпоративного інвестування, чие право порушене, шляхом звернення до суду. Специфіка корпоративних правовідносин часто призводить до «нагромидження» корпоративних прав у мажоритарних акціонерів і, як наслідок, до порушень прав міноритарних акціонерів. Відсутність в останніх реальної можливості впливати на прийняття рішень загальними зборами акціонерів безпосередньо позначається на їх правах, які тим самим можуть бути порушені.

Майновий характер відповідальності закріплює вимоги щодо повного відшкодування збитків, завданих учасникам відносин з корпоративного інвестування.

Отже, можемо зробити наступні висновки:

– правовідносини, що виникають між суб'єктами корпоративного інвестування, мають майновий та немайновий (але

пов'язаний з майновим) характер і виникають з приводу нематеріальних та матеріальних цінностей, які викликають інтерес в окремій (приватної) особи – інвестора;

– відносини між особами, які здійснюють корпоративне інвестування щодо розміщення капіталу при створенні юридичної особи і забезпечують належне використання такого капіталу, є цивільно-правовими;

– корпоративне інвестування здійснюється в акціонерні товариства, які є юридичними особами і на які розповсюджується дія норм ЦК України, зокрема норм інституту юридичної особи.

Список літератури: 1. Суханов Е. А. Гражданское право : в 2 т. : учебник / отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – Т. 1. – М. : БЕК, 2000. – 294 с. 2. Алексеев С. Собственность в акционерном обществе / С. Алексеев // Цивилистическая практика. – 2003. – № 1. – С. 3. 3. Корпоративне управління : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. Борисова ; за заг. ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – 500 с. 4. Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : монография / Н. Н. Пахомова. – Екатеринбург : Налоги и финансовое право, 2004. – 113 с. 5. Шиткина И. С. Правовое обеспечение деятельности акционерного общества / И. С. Шиткина. – М. : Фонд «Правовая культура», 1997. – 300 с. 6. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины : учеб. пособие / Е. Р. Кибенко. – Х. : Эспада, 2001. – 288 с. 7. Кравчук В. М. Корпоративне право : наук.-практ. комент. законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с. 8. Хужукова И. М. Корпоративное право Российской Федерации : курс лекций : учеб. пособие для вузов / И. М. Хужукова. – М. : Экзамен, 2004. – 352 с. 9. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Глусь Наталія Степанівна. – К., 2000. – 20 с. 10. Сивий Р. Б. Акціонерне право : навч. посіб. / Р. Б. Сивий, О. С. Яворська ; за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – К. : Ін Юре, 2004. – 256 с. 11. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. 12. Илларионова Т. И. О содержании метода гражданско-правового регулирования / Т. И. Илларионова // Актуальные проблемы гражданского права : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1986. – С. 33–41. 13. Степанов П. В. Корпоративные отношения в гражданском праве / П. В. Степанов // Законодательство. – 2002. – № 6. – С. 35–37.

Надійшла до редколегії 02.02.2012

Исследована правовая природа правоотношений, которые возникают при корпоративном инвестировании. Выделены особые признаки, которые позволяют относить указанные правоотношения к гражданско-правовым.

The legal nature of the relationship of corporate investment are explored. Specific features that include such relationships to civil law are outlined.